

**ASPECTE ALE CIRCULAȚIEI MONEDEI DIN CENTRUL ȘI ESTUL EUROPEI,
ÎN SPAȚIUL ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (SECOLELE XVII-XVIII)**

Ioan-Andi Pițigoi

muzeograf drd., Muzeul Județean Argeș
(email: andi_piti66@yahoo.com)

Rezumat. *Intervalul cuprins între secolele XVII și XVIII a cunoscut o circulație monetară extrem de variată. Evenimentele politice, interne și externe, au condus la numeroase modificări ale tipurilor de monede aflate în circulație. Dacă în prima parte a secolului al XVII-lea grosul și triplugrosul polonez s-au impus ca monedă internațională curentă în spațiul est-european, în perioada următoare aceștia au fost înlocuiți de thalerii germani și olandezi, după care, în veacul următor, în Principatele Române, monopolul l-au deținut emisiunile otomane. În Argeș și Muscel circulația monetară nu a fost diferită de restul Valahiei, fiind reprezentată de tripligrosii polonezi, lowenthalerii olandezi, thalerii germani, sau diferitele emisiuni monetare mărunte otomane.*

Cuvinte cheie: Argeș, Muscel, emisiuni monetare, secolele XVII-XVIII.

*

Abstract. *The seventeenth and eighteenth centuries had an extremely varied monetary circulation. Political events, both internally and externally, had led to repeated changes in the types of money used in circulation. If, in the first part of the 17th century, the Polish gros and triplugros established itself as an international currency in the Eastern European space, in the next period its place was taken by the Dutch and German Thalers, afterwards, in the XVIII century, the monopoly in the Romanian Principalities to be held by the Ottoman currency. In Arges and Muscel, the monetary circulation was not different from the rest of Wallachia, the Polish triplugrosi, the Dutch Lowentalers, the German thalers or the different Ottoman denominations held the supremacy in the monetary circulation.*

Key words: Argeș, Muscel, monetary issues, XVII-XVIII centuries.

Devalorizarea continua a asprului otoman a dus la folosirea tot mai accentuată a unor noi specii monetare precum: jumătăți de groși, groși, groși dubli, poltorakul de trei kreuzeri, tripligrosi și șustaci (piese de șase groși) emiși în Polonia, Riga și Lituania, dinari maghiari, taleri olandezi, ducați venețieni¹ etc.

Monedele mai vechi, emise în secolul al XVI-lea, vor continua să circule pe tot cuprinsul următorului secol și chiar în secolul al XVIII-lea. Un astfel de caz îl reprezintă tezaurul de la Recea, județul Argeș, în care moneda de mari dimensiuni specifică perioadei este completată de Lowentaleri olandezi emiși în secolul al XVI-

¹ Pentru mai multe informații vezi Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Editura Academiei, București, 1964 pp. 96-110.

lea².

Situația politică în întreaga Europă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, răvășită de Războiul de 30 de ani, a adus schimbări și în cadrul circulației monetare. Dacă în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea și primele trei decenii ale secolului următor asistăm la un aflux de monedă și o circulație intensă a monedelor central și est-europene, în perioada următoare comerțul are de suferit, în principal, din cauza destrămării Ligii Hansetice, fapt ce îndreaptă economia și circulația monetară a Țărilor Române din nou spre Imperiul Otoman³.

Ascensiunea grosului polonez s-a manifestat nu numai în Țările Române, dar și în Balkani, circulația monetară la nord și sud de Dunăre fiind asemănătoare. Ca studiu comparativ ne putem raporta la spațiul de astăzi al Bulgariei, unde numărul tezaurilor depășește pe cele din Țara Românească (peste 90 de descoperiri monetare încheiate cu monedă emisă în timpul domniei lui Sigismund al III-lea Vasa)⁴.

Această politică comercială de folosire în tranzacții a monedelor central și vest europene este acceptată și în Imperiul Otoman, care din cauza devalorizării constante a asprului folosea pentru plățile de mare anvergură lowentaleri și stuweri olandezi, despre care sursele vremii ne informează că ajungeau în porturile turcești într-un număr foarte mare, încât erau descărcați precum orice altă marfă de larg consum⁵.

Un factor în relansarea economiei turcești l-a constituit introducerea unor noi specii monetare care puteau concura cu monedele mari de argint vest-europene. O primă astfel de monedă a fost kurușul, emis în timpul domniei lui Suleyman al II-lea, numit în termeni populari piastru sau taler turcesc⁶.

Treptat, în secolul al XVIII-lea, monopolul otoman asupra comerțului își pune amprenta și asupra circulației numismatice, speciile monetare aflate în circulație în Țara Românească, deși destul de variate, fiind compuse, în mare parte, din nominale turcești (para, beșlik-5, onluk parale-10 parale, yirmilik-20 parale,

² Grigore Constantinescu, *Argeșul monumental. Enciclopedie patrimonială*, Editura Alean, Pitești, 2011, p. 403; Ioan Andi Pițigoi, *Descoperiri monetare aparținând secolului al XVIII-lea și primei jumătăți a secolului al XIX-lea, pe teritoriul județului Argeș*, în *Argesis. Studii și Comunicări. Muzeul Județean Argeș*, XXVIII, 2018, p. 137.

³ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2020)*, Editura Polirom, București, 2010, pp. 32-33.

⁴ Nevyan Mitev, *Coins of Sigismund III Vasa (1587-1632) from the region of Varna, Bulgaria*, în *Wiadomości Numizmatyczne*, LXIII, 2019.

⁵ Constanța Știrbu, Ana-Maria Velter, Emil Păunescu, *Circulația talerilor în secolele XVI-XVII în Țara Românească – problema falsurilor (tezaurul de la Urziceni, jud Ialomița)*, în *Cercetări Numismatice*, VI, București, 1990, pp. 162-163; Ana Maria Velter, Constanța Știrbu, *Circulația în Țările Române a monedelor de argint cu valoare ridicată emise de statele, orașele și forurile ecleziastice germane în perioada secolelor XVI-XVII*, în *Cercetări Numismatice*, VIII, București, 2002, pp. 273-308.

⁶ Octavian Iliescu, *The history of coins in Romania (cca. 1500 B.C. – 2000 AD) Chronology – Bibliography – Glossary*, Editura Polirom, București, 2002, p. 116.

zolota-30 parale, kuruş-40 parale, altâmişlik-60 parale, ikilik-80 parale, yuzluk-100 parale). Deși încă consemnate în documente, monedele din secolul al XVII-lea ajung să circule sporadic și sunt rare ori teaurizate alături de moneda specifică secolului al XVIII-lea⁷.

În afara monedelor turcești, apar și tipuri monetare de mari dimensiuni cu o circulație mai restrânsă, dar care sunt teaurizate și înglobate în marea masă a monedelor otomane. Aici putem aminti talerii tersieni, cei ragusani, rublele rusești, „colonatul spaniol”, mărci sau taleri emiși în spațiul german. Un exemplu elocvent, al acestui fenomen în care moneda otomană este suplinită de diverse specii monetare, provenite din toate colțurile Europei, este tezaurul de la Costești, județul Argeș. În acest tezaur (având ultima monedă datată în 1803, în timpul domniei sultanului Selim al III-lea), sunt prezente 44 de monede otomane, patru taleri austrieci teresieni, o poltina (jumătate de rublă), două monede 2/3 de marcă, emise în Saxonia în timpul domniei lui Frederic al III-lea August, un taler rectoral Ragusan și un taler bavarez emis de către Maximilian Joseph al III-lea⁸. Observăm o prezență minoră a monedei din spațiul german, ne semnificativă în comparație cu puterea de circulație și cumpărare pe care aceasta a avut-o cu 100 de ani mai devreme.

Comparativ cu secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în secolul precedent, componența tezaurelor este diferită ca nominal și ca specie monetară. În acest sens, putem prelucra datele a trei tezaure monetare descoperite pe raza orașului Câmpulung.

Primul dintre acestea, cu dată de finalizare 1608, a fost descoperit în cartierul Schei și este compus din 24 de monede, trei taleri, o piesă de șase groși și 20 de tripligroși. Talerii sunt emiși în timpul domniei lui Ferdinand I, Rudolf al II-lea și Sigismund Bathory, în timp ce restul monedelor sunt emise doar în Transilvania și Polonia (patru piese au ca emitent pe Ștefan Bathory, una pe Ștefan Bocskay și una pe Gabriel Bathory, 15 piese emise în timpul lui Sigismund al III-lea Vasa)⁹.

Cel de-al doilea a fost descoperit pe dealul Crețșoara, iar monedele au fost emise între anii 1624 și 1657. Acest tezaur se încadrează într-o tipologie mai rară,

⁷ Informații suplimentare se regăsesc în studiu lui Dragoș Ungureanu, *Monedele aflate în circulație în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea - putere de achiziție și cursuri de schimb*, în *Cercetări numismatice*, IX-XI, București, 2003-2005, pp. 455-468.

⁸ Romeo Maschio, *Tezaurul monetar descoperit la Costești, județul Argeș (sec. XVIII-XIX). Necesitatea înființării sistemului monetar național*, în *Argesis. Studii și Comunicări*, Muzeul Județean Argeș, XII, 2003, pp. 233-239.

⁹ Aurică Smaranda, Ștefan Trâmbaciu, *Trei tezaure monetare din secolele XV-XVII descoperite în zona orașului Câmpulung Muscel*, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, LXX-LXXIV, 124-128 (1976-1980), 1981, pp. 341-348; Paul Dumitrache, Consuela Grecu, *Investigații numismatice suplimentare asupra tezaurului de la începutul secolului al XVII-lea, descoperit la Câmpulung Muscel*, în *Cercetări numismatice*, XVII, 2011, pp. 125-152.

de doar șase tezaure cunoscute în nord-vestul Munteniei, alcătuite din guldenei (piese de 28 stuweri sau 2/3 taler), emisiuni ale orașului Emdem și ale castelului Jever, deținut de Anton Gunther, duce de Oldenburg și Delmenhorst¹⁰.

Cel de-al treilea tezaur, cu ultima monedă de emisie 1777, în timpul sultanului Selim al III-lea, a fost descoperit de un localnic pe strada Lascăr Catargiu, numărul 7. Este compus din 60 de monede, din care 59 sunt turcești, iar una singură este un taler Raguzan emis în 1760¹¹.

O vedere de ansamblu asupra evoluției circulației monetare se poate reduce la o schemă simplă și anume: în prima jumătate a secolului al XVII-lea moneda dominantă a fost grosul polonez cu multipli și submultipli săi, în cea de-a doua jumătate talerii din Țările de Jos și spațiul german, urmând ca mai apoi monopolul să fie deținut, în secolul al XVIII-lea, de diferitele nominale turcești.

Odată cu devalorizarea treptată a asprului otoman, începută în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea, caracterul de „monedă internațională” în Balcani și în zonele adiacente este preluat de către moneda poloneză. Un alt factor care a înlesnit circulația speciilor monetare polone a fost sistemul monetar bine definit și reglementat de acte oficiale, după cum urmează: taler = 37 groși, szostak (șustacul de șase groși), trojak = trei groși, gros, polgros (jumătate de gros) și szelagul (șilingul de bronz)¹². În Țara Românească și Moldova, cea mai circulată monedă de la începutul secolului al XVII-lea a fost triplugrosul, denumit popular și constandă sau potronic¹³.

Odată cu pătrunderea asprului otoman la sfârșitul secolului al XV-lea, moneda autohtonă, emisă de domnitorii Țării Românești și Moldovei, își pierde treptat puterea de cumpărare. Emisiunile monetare tot mai reduse, atât cantitativ, cât și calitativ sunt înlocuite de moneda externă provenită din Imperiul Otoman și mai apoi din Ungaria și Polonia. În Țara Românească ultima monedă autohtonă este emisă în timpul domniei lui Basarab Laiotă (1473-1477)¹⁴, iar în Moldova în timpul

¹⁰ Paul Dumitrache, *Circulația guldenilor de 28 stüweri la Câmpulung, în lumina tezaurului din secolul al XVII-lea descoperit pe dealul Crețușoara*, în *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice*, anul IV, nr. 4, 2018, pp. 347-363.

¹¹ Aurică Smaranda, Ștefan Trîmbaciu, *Un tezaur din secolul al XVIII-lea descoperit la Câmpulung, jud. Argeș*, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, LXXVIII-LXXIX, 131-133 (1983-1985), 1986, pp. 329-331.

¹² Pentru mai multe informații vezi Viorel Butnariu (coordonator), *Tezaure din muzeele orașului Chișinău. Secolele XVI-XVIII*, Chișinău, Editura Universitas, 1994; Idem, «Grossus argenteus triplex» în *Moldova (II)*, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, seria nouă., III (XV), 2012, pp. 73-95.

¹³ Costin Croitoru, *Contributions to the history of the romanian vocabulary: names of polish coins that circulated in Moldova. poltorac / polturac / potor*, în *Tyragetia*, seria nouă., vol. XIV (XXVIX), nr. 2, 2020, pp. 77-88.

¹⁴ Basarabă Laiotă cel Bătrân a avut un total de patru domnii în intervalul 1473-1477, intercalate de venirea pe tron a lui Radu cel Frumos, Basarab Țepeluș și Vlad Țepeș.

lui Ștefăniță Vodă (1506-1527)¹⁵. Exceptând încercările din Moldova secolului al XVI-lea, activitatea monetară este reluată abia în timpul lui Radu Mihnea (1658-1659) în Țara Românească, iar în Moldova în timpul lui Eustratie Dabija (1661-1665).

Nevoia de monedă nu a fost suplinită întotdeauna prin baterea emisiunilor proprii sau procurarea monedei străine, adesea s-a ajuns la falsificarea celei deja aflate în circulație, uneori chiar în ateliere oficiale aflate sub patronajul domnilor care se făceau părtași la aceste procedee mai puțin „ortodoxe”, cu riscul știut de a devaloriza situația economică din țară sau de peste hotare.

Astfel de ateliere au fost înființate la Suceava și Snagov¹⁶, iar ca monedă preferată contrafacerii a fost adoptat șilingul suedez de aramă, denumit popular șalău care, prin tratul semnat la 1705 de Carol al XII-lea și Stanislav Leszczinski este interzis să circule în Polonia și Suedia¹⁷.

Pe fondul scăderii puterii Imperiului Otoman, pe care acesta a exercitat-o în Europa de sud-est, și al creșterii tot mai pregnante a influenței ruse, în spațiul românesc își face apariția un nou tip monetar; rubla cu subdiviziunile sale copeica și denaga (1 rublă = 2 poltina=100 copeici=200 denaga).

Reformele lui Petru cel Mare și afirmarea ca putere europeană, în special după câștigarea Marelui Război al Nordului și bătălia de la Poltava (1709), au deschis drumul Rusiei către căile comerciale din Principate și Imperiul Otoman. Chiar dacă Imperiul Țarist își va disputa supremația pe parcursul secolului al XVIII-lea cu Imperiul Habsburgic și cel Otoman, din punct de vedere al circulației monetare rublele nu vor avea niciodată un rol de valută internațională asemeni talerului austriac, de altfel folosința rublei în Țările Române se va situa pe aceeași treptă cu talerii ragusani, mult în spatele monedei turcești. Copeicile de bronz ale împărătesei Ecaterina a II-a, precum și alte monede de bronz rusești sunt atestate în descoperiri izolate, în timp ce piesele de argint apar cu precădere în tezaure. Ca monede cu nominal mic întâlnim denaga, poltina și copeika. Pe teritoriul județului Argeș se cunosc descoperiri de monedă rusească de argint doar în tezaurele de la Costești și Băiculești¹⁸.

În contextul războiului ruso-turc din anii 1769-1774 și a ocupării Moldovei

¹⁵ Pe parcursul secolului al XVI-lea încercări de a rebate și pune în circulație monedă autohtonă au fost făcute în timpul domniilor lui Alexandru Lăpușeanu, Despot Vodă, Ștefan Tomșa, Ioan Vodă cel Cumplit, Ștefan Răzvan și Ieremia Movilă.

¹⁶ Dinu V. Rosetti, *Urmele unei monetării de la Snagov cu resturi de șilingi falsificați*, în Buletinul Societății Numismatice Române, 81-82 (1933-1934), p. 20; Idem, *Bănăria de la Snagov*, în Buletinul Societății Numismatice Române, 83-96 (1935-1942), pp. 50-52.

¹⁷ Octavian Iliescu, *Din nou despre solidi valachici vulgo dumnicze*, în Studii și cercetări de Numismatică, VI, 1975, p. 259.

¹⁸ Aurel Vâlcu, *Două tezaure monetare din secolul al XVIII-lea descoperite la Roșu, jud. Ilfov și Băiculești, jud. Argeș*, în Cercetări Numismatice, VIII, 2002, pp. 357-359.

și Țării Românești de către armatele rusești aflate sub comanda lui Piotr Rumianzew, a existat o nevoie de a se emite monedă mărunță necesară în schimburile comerciale dintre soldații ocupanți și populația civilă. Această problemă a fost rezolvată prin fondarea unei monetării în localitatea Sadagura din Bucovina, pe moșia baronului Peter Nikolaus von Gartemberg Sadogurski. În realitate aceste monede aveau scopul de a servi ca bani comuni pentru cele două principate în vederea unei posibile anexări și alipiri la Imperiul Țarist. Intențiile împărătesei Ecaterina a II-a erau de a uniformiza circulația monetară în cele două state românești pentru a facilita introducerea unei administrații rusești, lucru care denotă și din iconografia reversului monedelor pe care sunt reprezentate stemele alipite ale Moldovei și Țării Românești.

Pentru a înlesni circulația acestor monede, valoarea lor a fost exprimată atât în ruble cât și în parale. Există două tipuri de emisiuni Sadagura: cele valorând 1 para/3 denghi¹⁹ și 2 parale/3 copeici, transformate în leul de calcul ele reprezentau 1/40 și 2/40 din această monedă de cont. Greutatea lor era de 11,1 grame pentru piesele de o para și de 22,2 grame pentru piesele de 2 parale²⁰. Greutatea mare comparativ cu valoarea mică era dată de raportul între metalul comun și argint, deci se poate spune că monedele Sadagura se încadrau într-un sistem nefiduciar în care metalul garanta valoarea.

În timpul războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812 armatele ruse au repetat situația din anii 1771-1774 când, în Țările Române, a fost introdusă monedă fără acoperire, de această dată locul monedelor Sadagura a fost luat de către moneda otomană falsă²¹. Autoritățile rusești au copiat la Sankt Petersburg monedele turcești mai vechi din argint, în special kuruși, pe care le-au pus în circulație cu scopul de a inunda piața comercială din Principate cu monedă de proastă calitate.

O altă categorie de monede care au circulat, restrâns ce-i drept, în spațiul românesc au fost monedele tătărăști²². Perioada secolelor XIII-XV este bogată în descoperiri, dar disoluția lumii mongole din secolele următoare a făcut ca nici monedele tătărăști să nu mai pătrundă în Moldova și în Țara Românească. Ultimii hani ai Crimeei au încercat să creeze un sistem monetar propriu, de inspirație otomană, bazat pe monedă cu dimensiuni mari, iar datorită absenței argintului ca

¹⁹ 3 denghi reprezentau valoarea a 1,5 copeici.

²⁰ Octavian Luchian, Gheorghe Buzdugan, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 102.

²¹ Octavian Iliescu, *The history...*, p. 52.

²² Pentru mai multe informații vezi Ernest Oberlander Târnoveanu, Irina Oberlander Târnoveanu, *Noi descoperiri în zona gurilor Dunării în secolele XVIII-XIV*, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, 9, 1989, pp. 121-129, Octavian Iliescu, *Monede tătărăști din secolele XIII-XV găsite pe teritoriul României –notă preliminară*, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, 3, 1960, pp. 263-279.

metal pentru confecționarea monedelor a fost preferat cuprul.

Circulația acestor monede a fost foarte restrânsă, rare ori reușind să depășească marginile entității statale a Hanatului Crimeei, însă în colecția Muzeului Județean Argeș se află o astfel de monedă emisă de ultimul han al Crimeei, Șahin Giray. Nu se cunoște proveniența acestei monede, este posibil ca datorită diametrului mare al ei să fi fost folosită în circulație drept *yuzluk* și astfel să fi pătruns în Țara Românească. Este posibil ca mai multe monede din acest tip să fi pătruns pe teritoriul de astăzi al României, însă metalul comun din care au fost confecționate nu au oferit atracția de a tezauriza acest tip monetar care lipsește cu desăvârșire din tezaure.

În continuare vom reda și două monede inedite aflate în colecția Muzeului Județean Argeș:

1. Nominal: *kyrmis*
Emitent: Șahin Giray
Atelier: Bakhchysarai
Avers: valoarea și anul Hejirei 1191 (177)
Revers: formulă augurală
Greutate: 44,30 g
Diametru: 42 mm
Proveniență: necunoscută

2. Nominal: *șiling*
Emitent: falsificat după *șilingii* reginei Cristina
Atelier: Snagov?
Avers: monograma reginei Cristina
Revers: cheile orașului Riga
Greutate: 0,49 g
Diametru: 15 x 13 mm
Proveniență: Achiziție 1966.

Figura 1. Kyrmis Şahin Giray.

Figura 2. Imitație de solidus Cristina.

Figura 3. Taler Bavaria.

Figura 4. Taler Saxonia.

Figura 5. Poltina Rusia.

